

Agendes internacionals de construcció de pau i relacions internacionals

Oscar Mateos¹

Introducció

Els conceptes de “pau” i de “construcció de pau” han evolucionat extraordinàriament en les darreres dècades. De la idea de “pau negativa” (absència de violència) hem avançat cap al concepte de “pau positiva”, és a dir, un tipus de pau que no només aspiri a posar fi a la violència directa (física) en una societat determinada, sinó també a eradicar les violències estructurals i culturals que la possibiliten. En tot això, la investigació per la pau i veus com les del noruec Joahn Galtung o la del nord-americà John Paul Lederach han tingut molt a veure. A principis de la dècada dels noranta, en un context d'eufòria internacionalista, l'anomenada *Agenda for Peace* del llavors Secretari General de les Nacions Unides, Boutros Boutros Ghali, va incorporar i abanderar la idea de “pau positiva”, defensant la necessitat de que les Nacions Unides fos la institució de referència en la “construcció d'aquest tipus de pau” (Bouthros-Ghali, 1992 i 1996). La idea del *peacebuilding* ha predominat des d'aleshores en les intervencions i la pràctica de les Nacions Unides i de nombroses institucions internacionals.

El balanç que des d'esferes acadèmiques i institucionals es fa d'aquest nou paradigma de pau és un tant ambigu (tenint en compte que el proper any es compliran 20 anys de l'Agenda per la pau i proliferaran anàlisis en aquest sentit) (Doyle i Sambanis, 2006). Per una banda, existeix cert consens en el fet de que la “construcció de pau” en el context de Postguerra Freda ha aconseguit notables avenços *quantitativus*: s'han reduït de manera substancial el número de conflictes armats –especialment en els darrers 10 anys- i en això, defensen algunes veus, hi té molt a veure l'increment del número d'intervencions i operacions de pau, moltes de les quals s'han portat a terme sota mandat de les Nacions Unides. En contraposició a aquesta dada optimista, altres sectors consideren que el balanç és molt més dubtós des d'un punt de vista *qualitatiu*: les desigualtats i la pobresa (violència estructural) persisteixen a molts dels contextos on s'ha intervingut, mentre que les regles del

¹ Presentació realitzada al XXVè Curs d'Estiu - Universitat Internacional de la Pau “Fer Possible la Pau”.

joc internacional continuen sent asimètriques i injustes (dimensions de la violència estructural i cultural).

A més, els darrers anys han presenciat el sorgiment d'un discurs molt crític que ha catalogat l'agenda de construcció de pau d'ingènua (per creure en models estàndards d'intervenció) i ha denunciat la seva instrumentalització (pel seu sotmetiment moltes vegades als interessos geopolítics de determinats actors). La crítica a la "pau liberal", con així s'ha denominat de manera abreujada a l'agenda de construcció de pau internacional, ha vingut acompanyada de possibles alternatives i propostes que pretenen superar un model de construcció de pau que fins ara hauria aconseguit escassos resultats i que, segons aquestes veus, ha de ser posada en qüestionament. A continuació, s'exposen cinc idees que desenvolupen i aprofundeixen en el que en aquestes línies s'ha plantejat a mode d'introducció.

1. L'emergència del "consens de la construcció de pau liberal".

La fi de la Guerra Freda va revitalitzar enormement el paper de les Nacions Unides, fins aquell moment circumscrit a tasques de "manteniment de la pau" i bloquejat per la lògica bipolar que havia imperat després de la Segona Guerra Mundial. El número de missions de pau des de 1989 es va multiplicar² –sobretot en els primer anys de la dècada dels noranta– i van adquirir funcions i mandats molt més ambiciosos: de la supervisió d'un alto el foc, per exemple, es va passar en molts cassos a programes de desarmament i reinserció d'ex combatents, a l'organització d'eleccions democràtiques o a la repatriació de refugiats (Heathershaw, 2008). L'agenda de construcció de pau, liderada per les Nacions Unides, aspirava així a uns objectius de màxims, vinculats amb el concepte de "pau positiva" que s'havia desenvolupat. De la simple contenció dels conflictes, es va passar a una agenda

² Des de la missió a Namíbia el 1989 fins a l'any 2007, Nacions Unides va desplegar com a mínim 21 "operacions de pau multifuncionals complexes" (Paris i Sisko, 2008: 2). La distribució regional de totes aquestes missions ha estat desigual. Àfrica Subsahariana concentra més de la meitat de les missions: Namíbia, Moçambic, Angola, Libèria, Rwanda, Sierra Leone, República Democràtica del Congo, Burundi, Costa d'Ivori, sud del Sudan i Darfur. La resta d'operacions es distribueixen en tres continents: tres a Amèrica Llatina (Nicaragua, El Salvador i Guatemala), tres a Àsia (Cambodja, Timor-Leste i Afganistan), i altres tres a Europa (Bòsnia, Croàcia i Kosovo).

que pretenia ara la seva resolució, l'eradicació de les seves causes i, fins i tot, la prevenció del possible esclat de nous elements de conflicte (Paris, 2004).

Segons diversos autors, aquesta agenda de màxims ha anat configurant un model d'intervenció cada cop més estàndard. Les "operacions multifuncionals complexes", com així les denominava Nacions Unides, incorporen de manera sistemàtica quatre grans components o dimensions aplicats de manera més o menys simultània: a) la dimensió de la *seguretat*, amb les estratègies DDR –desarmament, desmobilització i reinserció d'ex combatents- o les reformes del sector de la seguretat –policia i exèrcit-; b) la *política*, amb la celebració d'eleccions, la reforma de les constitucions, del sector de la justícia o la modernització dels partits polítics i les organitzacions de la societat civil; c) *l'econòmica*, amb els Plans de Reducció de la Pobresa (PRSP, per les seves sigles en anglès), vinculats a polítiques macroeconòmiques tendents a la desregulació econòmica, i d) l'àmbit de la *reconciliació* (molt present en els casos africans), amb la posada en marxa de Comissions per a la Veritat i la Reconciliació o, en alguns casos, de Tribunals especials que poguessin jutjar els principals responsables de cometre crims de guerra (Ottaway, 2002).

En paraules de Chris Cramer (2006), aquest model estàndard d'intervenció pretén afavorir, en definitiva, una "*triple transició*": transitar de la guerra a la pau (pacificació), avançar d'estats fràgils o ineficients a democràcies representatives (democratització) i garantir el pas d'una economia inestable a una veritable economia de mercat (liberalització econòmica). Aquestes operacions s'han caracteritzat pel gran nombre d'actors que hi participen (internacionals, regionals i locals), per la seva diversitat (públics i privats, militars i civils, etc.) i per la creixent necessitat de que tots ells s'articulin i es coordinin. El britànic Mark Duffield (2001) ha denominat aquest fenomen com el "complex estratègic liberal", és a dir, la xarxa d'actors cada cop més coordinada que s'encarrega d'implementar l'agenda de la pau liberal.

El pensament que, com veurem més endavant, en els darrers anys ha criticat amb força aquest "consens de la pau liberal" considera que tot plegat té una explicació contextual clara. Des del final de la Guerra Freda els "conflictes armats", la "seguretat" i el "subdesenvolupament" es venen interpretant com a problemes ja no de caràcter local o de relacions Nord-Sud, sinó com a problemes internacionalitzats. Neil Cooper (2006) utilitza

per explicar això la idea de la “vulnerabilitat mútua”: en un context globalitzat, els problemes de seguretat dels altres són percebuts com a problemes que em poden afectar directament a mi i a la meva estabilitat.

2. Del “consens de la pau liberal” al “consens de la construcció de l’estat”

Durant la dècada dels noranta, la problematització del subdesenvolupament i dels conflictes armats van centrar l’atenció de l’agenda de construcció de pau. Es confiava que les operacions de pau poguessin contribuir a crear un terreny per a una major estabilitat política i per a un millor desenvolupament econòmic. Els atemptats a Nova York de l’11 de setembre de 2001 van reconfigurar el panorama internacional: com a la Guerra Freda, la seguretat militar tornava a situar-se en el centre dels discursos i de l’escenari internacional. Tal mutació també va afectar a l’agenda de construcció de pau, almenys de manera subjacent. De la prioritat per la “bona governança”, el “foment de la societat civil” o la “reducció de la pobresa”, es va passar a l’obsessió pels estats i les institucions fortes (tenint en compte que durant els noranta moltes polítiques econòmiques havien optat precisament per la reducció de l’estat) (Chandler, 2006).

Dos discursos van passar a influenciar l’agenda de construcció de pau des d’aleshores. En primer lloc, es va produir el ressorgiment del discurs sobre els “estats fràgils o fallits”. Molt present a la dècada dels vuitanta i de manera intermitent als noranta, el debat sobre l’estat fràgil va copsar tota l’atenció acadèmica i institucional. De sobte, es prenia consciència de que països com Afganistan o Somàlia eren problemes de seguretat col·lectiva no només pel seu grau de subdesenvolupament sinó, precisament, per la poca o la nul·la existència d’institucions estatals fortes. L’ex President dels EUA, George W. Bush, així ho posava de manifest:

“Els aconteixements de l’11 de setembre ens han ensenyat que els estats fràgils com Afganistan poden plantejar un gran perill als nostres interessos nacionals com estats forts...la pobresa, les institucions fràgils i la corrupció poden fer als estats fràgils

vulnerables a les xarxes terroristes i al tràfic de drogues dintre de les nostres fronteres” (a Chandler, 2006)

Aquesta visió va revertir l'ordre dels factors. Si abans es considerava que el desenvolupament portaria a la seguretat i la pau, ara la seguretat era prioritària com a element per a arribar al desenvolupament d'aquests contextos, però també per a contribuir decisivament a l'estabilitat internacional. Segons Abrahanssem (2001), en el nou context de “guerra global contra el terror” es va produir una gradual transició de la categoria de “desenvolupament/humanitarisme” a les categories de “risc, por i amenaça” que van acabar per impregnar les actuacions internacionals.

Aquest nou enfocament va ser incorporat a les operacions de pau i al conjunt de l'agenda de construcció de pau que va predominar des d'aquell moment: el “complex estratègic liberal” havia de prioritzar i contribuir a la construcció d'institucions fortes. Un segon discurs va influenciar notablement aquest gir. Autors com el canadenc Roland Paris (2004) o el nord-americà Francis Fukuyama (2004) van defensar amb les seves respectives obres (*At War's End*, en el cas del primer, i *The Imperative of Statebuilding*, en el cas del segon) el principi de la “Institucionalització abans que la liberalització” (IBL, per les seves sigles en anglès). L'IBL no posava en qüestionament el producte final (construir democràcies de mercat), però sí alterava els factors i els tempos: abans de posar en marxa reformes liberalitzadores (políticament i econòmica) calia construir institucions fortes que garantissin el monopoli de la violència per part dels estats (*state-building*). Els resultats d'aquest “nou sentit comú”, com així ho qualificà Fukuyama, han derivat en molts casos en operacions de pau molt més verticals (construïdes per les elits internacionals, i almenys a nivell retòric, també locals) i centrades essencialment en la reforma dels exèrcits i en la vinculació de l'ajuda a les qüestions de seguretat, o dit en altres paraules, a la “securització de l'agenda de construcció de pau”.

Segons Oliver Richmond (2008), fruit d'aquestes evolucions es pot afirmar que coexisteixen diferents “graduacions” de la pau liberal, és a dir, que aquesta agenda no és exactament igual a tots els indrets on hi ha intervencions internacionals. Per una banda, el context post 11 de setembre ha consolidat una agenda de construcció de pau “hiperconservadora”, aplicada essencialment a contextos com els de l'Iraq, l'Afganistan o

Somàlia i on la dimensió de la seguretat té un protagonisme excepcional. Per altra banda, existeix també una agenda de pau més “*ortodoxa*” (Sierra Leone, Libèria, Angola, Moçambic, etc.), on la dimensió de la seguretat continua tenint un gran protagonisme, però on la resta de components (socioeconòmic, societat civil, etc.), continuen tenint un pes substancial en el conjunt de les reformes.

3. De les crítiques de *forma* a les crítiques de *fons*: el sorgiment del “dissens” davant els “consensos” sobre la pau liberal

L’agenda de construcció de pau liberal hegemònica durant els noranta no va patir importants crítiques de *fons*. Com a molt, des de meitat dels noranta va emergir un important debat sobre les limitacions i els efectes negatius de les operacions de pau. Sobre les *limitacions*, les crítiques es centraven en els problemes de descoordinació que generava la presència massiva al terreny de tot tipus d’actors, o bé amb l’escassa sostenibilitat que moltes d’aquestes operacions tenien en termes de recursos i finançament, degut a que els donants sovint iniciaven intervencions que després no podien mantenir pel seu elevat cost econòmic. Per altra banda, la nord-americana Mary Anderson (1999) va posar sobre la taula el polèmic debat sobre els “*efectes negatius*” de les intervencions internacionals. La seva idea del “Do No Harm” (*No fer més mal*), volia posar de manifest a través de l’estudi de diversos casos com, moltes vegades, l’ajuda i la presència internacional són elements que poden empitjorar el conflicte (incrementen la corrupció del govern local, ofereixen incentius a les parts armades per a continuar amb la violència, generen més divisions polítiques i socials, etc.), en lloc de contribuir a la construcció de pau. Per a Anderson, era urgent que l’ajuda internacional fos conscient i eradiqués aquests impactes negatius que podia tenir en qualsevol lloc que intervenia.

No obstant això, les respostes a aquests problemes no van comportar un qüestionament de fons de les intervencions internacionals i de l’agenda de construcció de pau. En general, aquestes limitacions es van concebre com a problemes *tècnics* que tenien solució: millorar la coordinació, garantir l’arribada de recursos i el compromís dels donants, etc. Van proliferar manuals i articles que de manera tècnica abordaven propostes, estratègies i lliçons apreses per a assolir millores en aquests àmbits. Respecte els efectes negatius,

Duffield (2001) considera que es va produir l'aparició d'una "ètica conseqüencialista", és a dir, un discurs que exigia ser conscients de l'impacte negatiu de la presència externa, però que a la vegada considerava que, si es feia bé, aquest impacte podia ser molt positiu en el procés de construcció de pau. Els discursos "conseqüencialistes" reclamaven aspectes que posteriorment entrarien amb molta força a l'agenda, tals com la importància de conèixer el context local, les seves especificitats i dinàmiques (*context sensibility*) o, per exemple, no exigir reformes tan ambicioses en el plànol polític i aspirar a resultats més discrets (*Good enough Government*).

Davant d'aquest discurs essencialment "tècnic" que alguns han anomenat com a "solucionador de problemes" (*problem-solving approach*), els darrers anys han donat llum a un discurs creixentment crític i profundament polític (veure, entre d'altres: Duffield, 2001; Bellamy i Williams, 2004; Chandler, 2006; Cooper, 2006; Cramer, 2006; Suhrke, 2007; Richmond, 2008; Heathershaw, 2008). En primer lloc, per a les veus crítiques, l'agenda de construcció de pau liberal té un problema greu de *concepció* al considerar la pau i el desenvolupament com a processos lineals i mecànics, els quals tindran èxit si s'apliquen correctament les mesures adequades i compten amb suficients fons, una bona coordinació o la bona voluntat per part dels actors locals. En lloc de ser conscients de la complexitat sociocultural de qualsevol context en el que s'intervé, els actors externs moltes vegades interpreten la realitat cultural com una *tabula rasa* en el que es pot reconstruir des de zero, obviant l'existència de processos polítics i socials, de complexitats culturals, d'aspiracions personals i col·lectives locals, etc. La pau liberal esdevindria així un gran instrument d'enginyeria social (una "gran fantasia", en paraules de Cramer) en el que els locals esperen ansiosament el maletí de les reformes externes que portaran al paradís de la pau i el desenvolupament occidentals.

No obstant això, i en segon lloc, les crítiques han anat més enllà d'aquesta visió suposadament fantasiosa. El veritable problema de fons, argumenten alguns, són les agendes domèstiques i els interessos ocults d'alguns dels actors que gestionen aquesta agenda de pau. En un context on el desenvolupament, els estats fràgils i els conflictes han esdevingut un problema de seguretat col·lectiva, la pau liberal, més que defensar un projecte civilitzador i ingenu, el que pretén es que les intervencions siguin un instrument de control i de regulació dels "espais no governats" (o susceptibles de generar inestabilitat

internacional amb migracions, narcotràfic, terrorisme, etc.). Reformar en aquest cas es converteix no tant en un instrument que aspira a crear pau i desenvolupament sinó a contenir precisament els efectes locals de les violències estructurals i culturals.

La millor prova d'aquest fet és precisament els escassos resultats aconseguits en tots aquests anys per part d'aquesta agenda. Com s'assenyalava en un inici, quantitativament, s'han reduït el número de conflictes armats, però qualitativament, molts d'aquests contextos continuen patint greus problemes socioeconòmics (pobresa, desigualtats, etc.) i potencials conflictes socials interns, potser no manifestats mitjançant la violència directa de la guerra, però sí a través d'altres tipus de violències. Dit d'una altra manera, aquesta important distància entre els aspectes liberals i socials posaria de manifest, tal i com ha assenyalat Richmond (2008), l'existència al cap i a la fi d'una "pau virtual", molt lluny de la "pau positiva" retòricament desitjada o de l'agenda de la "seguretat humana", i un clar procés de "securitització del desenvolupament i la pau" (Duffield, 2001).

Dos contextos acostumen a ser referència ineludible d'aquest diagnòstic. Per una banda, els casos centreamericans, els quals haurien aconseguit posar fi als seus respectius conflictes armats dels vuitanta i de principis dels noranta, però a la vegada haurien vist incrementat els índexs de pobresa, desigualtat o inclús de víctimes mortals per arma de foc; i per altra banda, el cas de Moçambic, presentat com un cas d'èxit per part de les Nacions Unides per la consolidació de la pau des de l'any 1992, però en el que persistirien greus problemes de desigualtats i una manca generalitzada d'oportunitats i de nous conflictes associats a aquests problemes (veure Harrison, 2004 o Hanlon, 2005).

4. Hi ha vida més enllà de la "Pau liberal"?

La creixent corrent crítica a la pau liberal ha aconseguit trencar la sensació de legitimitat absoluta que les intervencions externes tenen en la majoria de països. L'agenda de construcció de pau liberal continua sent hegemònica, però com a mínim, moltes de les incerteses, dubtes i contradiccions que els crítics han plantejat han generat importants debats sobre el rumb de tot plegat. Per altra banda, alguns autors també han qüestionat la deriva "excessivament crítica i exagerada" d'aquest últims anys (Newman, 2009; Paris,

2009; Tadjbakhsh, 2010). Segons aquests últims, la vessant “críticista” ha acabat també per homogeneïtzar les seves crítiques i equiparar processos, actors i agendes que analitzades una per una presentarien diferències substancials entre elles.

Una de les preguntes que sovint es plantejada a aquesta corrent més crítica és, precisament, sobre l'existència d'alternatives: si la pau liberal és un fracàs, quines possibilitats de superar-la existeixen? En general, les respostes a aquesta pregunta del milió parteixen de tres afirmacions importants. En primer lloc, no existeixen models o receptes universals, cal estudiar cas per cas i fugir de qualsevol plantejament universalista i estàndard. Segon, en qualsevol cas, les estratègies de construcció de pau han de partir sempre de les aspiracions, cosmovisions i projeccions locals, i mai de visions etnocèntriques i basades en interessos particulars. Finalment, molts dels problemes locals no tenen les seves arrels en qüestions domèstiques sinó principalment en l'existència d'unes regles de joc amb una correlació de forces de poder asimètriques i amb uns clars guanyadors i perdedors. En lloc de posar l'accent en el projecte civilitzador (i avui “securititzador”), els actors internacionals, el “complex estratègic liberal” hauria de centrar-se en revertir aquests dinàmiques històriques que expliquen una part important de l'empobriment i de la injustícia que molts països del Sud pateixen.

Amb aquest marc de fons, sembla que existirien dos grans agendes, més o menys diferents i, més o menys, alternatives a l'agenda hegemònica de construcció de pau liberal: l'agenda de construcció de pau social i l'agenda de construcció de pau multicultural.

L'agenda de construcció de pau social, proposada essencialment pels autors de la teoria crítica i utilitzant a Habermas com a punt de referència, entén la pau com l'emancipació dels individus de qualsevol situació de marginació, exclusió, dominació o desigualtat. L'existència d'una “pau virtual” en molts dels contextos en els quals s'intervé indicaria el predomini de la visió neoliberal en les reformes implementades i, per tant, la subordinació dels drets socioeconòmics als aspectes relacionats amb la seguretat o la liberalització econòmica. Aquesta agenda pretén rescatar el debat de la seguretat humana que va prevaler en la dècada dels noranta i que ha estat desplaçat de l'agenda internacional. Així mateix, aquesta agenda parteix d'una certa “ètica universal integradora”, que no dóna tot per descomptat, però que defensa el que considera com uns mínims. La negociació,

cooperació i consens amb els actors locals es considera vital. No obstant això, determinades qüestions com l'equitat social o l'apoderament de les dones s'assumeixen, d'alguna manera, com irrenunciables, sigui quin sigui el context i les seves cosmovisions. En aquest sentit, l'aspiració és el desenvolupament d'un discurs ètic vàlid per a tots que porti a una major llibertat i emancipació, mentre que l'objectiu és que les operacions de construcció de pau puguin veritablement contribuir a l'eradicació de les injustícies socials, considerades com a causa última dels conflictes bèl·lics i de la violència. D'aquesta manera, la democràcia, els drets humans, l'autodeterminació i fins i tot el mercat, són aspectes positius, sempre i quan prioritzin pel benestar humà. Igual que el model multicultural, el model de construcció de pau social fa una lectura constant de les regles de joc internacionals i assenyala les asimetries i injustícies que existeixen en el seu funcionament i que acaben condicionant les pautes d'actuació. La reforma de les institucions internacionals i el debat sobre la governança global o el control i regulació de les xarxes transnacionals de comerç de minerals són aspectes importants que s'han de contemplar en paral·lel a les estratègies locals de construcció de pau (Linklater, 1998; Held, 2004). Fins que tots aquests aspectes no s'integrin en el discurs i praxi de la construcció de pau, el resultat continuarà sent "una pau virtual" que nega la veritable emancipació de les persones.

Per la seva banda, *l'agenda de construcció de pau multicultural*, teoritzada pels estudis postcoloniais, comparteix alguns d'aquests postulats, però critica i s'allunya de molts d'altres. A diferència del model social, el model multicultural proposa l'existència d'una "agenda de paus" (noves ontologies de pau) o d'una "pau heterodoxa" fonamentada en el rebuig de qualsevol marc universal (sospitós de ser occidental i etnocèntric) i que abraçi les diferències i creï els espais necessaris per a afavorir tots els elements híbrids sense recórrer al poder o la coerció. L'objectiu és que la construcció de pau pugui partir de la promoció de les identitats i formes de vida que componen la geografia cultural d'una societat receptora determinada, acomodant i adaptant-se a les cultures i moralitats locals, siguin quins siguin els proposats per aquesta societat i sent conscients que algunes d'aquestes poden violar la moralitat dels agents constructors de pau externs (Fraser, 2005). En aquest sentit, un assumpte crucial serà que els actors externs i aliens al procés sociopolític en qüestió siguin mers facilitadors (i no enginyers) que recolzen els processos

locals de resolució de conflictes i les seves concepcions de construcció de pau, generalment marginades pels processos polítics estatocèntrics i d'assistència al desenvolupament que promouen la majoria d'actors internacionals.

En aquest sentit, Richmond (2009) considera que l'hegemonia del model de construcció de pau liberal ha comportat l'emergència d'una pau que qualifica de *post-liberal* (veure també Boege et al. 2008). Les resistències locals als preceptes liberals i la cooptació de les reformes i institucions resultants per part de les elits locals han generat una forma de pau post-liberal i híbrida que, paradoxalment, té més perspectives d'èxit i futur que el model liberal. Segons l'autor, l'únic full de ruta és forjar un nou contracte social en zones post-conflicte que parteixi d'una forma híbrida local-liberal de construcció de pau.

5. Dues reflexions finals a mode de conclusió

En primer lloc, la literatura crítica ha estat essencial per visualitzar les contradiccions de l'agenda de construcció de pau liberal. La retòrica de la construcció de pau podria partir de pressupòsits falsos o fantasiosos i a l'hora servir a l'interés d'aquells països amb més poder dins de les dinàmiques internacionals. És important que la investigació per la pau vetlli per no ser instrumentalitzada pel discurs i els actors hegemònics i esdevingui una font de pensament i reflexió crítica i propositiva. Segon, el procés de securització del desenvolupament certament ha aconseguit contenir el nombre de conflictes en els darrers anys. No obstant això, la "mala qualitat" de la pau, o dit en altres paraules, l'obtenció d'una "pau virtual", generarà noves incerteses i nous conflictes dels quals avui es desconeixen les seves dinàmiques i característiques.

BIBLIOGRAFÍA

ABRAHAMSEN, R. 2001: "Development policy and the democratic peace in Sub-Saharan Africa", *Conflict, Security and Development*, Vol. 1, No. 3, pp. 79-103

ANDERSON, M. 1999: *Do no Harm. How Aid Can Support Peace – or War*, Lynne Rienner Publishers, Boulder y Londres

BELLAMY, A.J. Y WILLIAMS, P. 2004: "Introduction: Thinking Anew about Peace Operations", *International Peacekeeping*, Vol.11, No.1, Spring 2004, pp.1–15

BOEGE, V., A. BROWN, K. CLEMENTS y A. NOLAN, 2008: *On Hybrid Political Orders and Emerging States: State Formation in the Context of 'Fragility*, Berghof Research Center for Constructive Conflict Management, en:

http://www.berghof-handbook.net/uploads/download/boege_etal_handbook.pdf

BOUTROS-GHALI, B. 1996: *An Agenda for Democratization*, United Nations, New York, p. 53, in:

www.nigd.org/towards-a-global-civil-society/NRD/an-agenda-for-democratization.pdf

- 1992: *An Agenda for Peace. Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping*, in: <http://www.un.org/docs/SG/agpeace.html>

CHANDLER, D. 2006: *Empire in Denial: The Politics of State-Building*, London

COOPER, N. 2006: "Chimeric governance and the extension of resource regulation", *Conflict, Security & Development*, Vol. 6, No. 3, pp.: 315-335

CRAMER, C. 2006: *Civil war is not a stupid thing: accounting for violence in developing countries*, London, Hurst

DOYLE, M. y N. SAMBANIS. 2006: *Making war and building peace: United Nations peace operations*, Princeton, Princeton University Press

DUFFIELD, M. 2007: *Development, Security and Unending War. Governing the World of Peoples*, Cambridge, Polity Press

- 2001: *Global Governance and the New Wars: The Merging of Development and Security*, Zed Books, London, 2001

FRASER, A. 2005: "Poverty Reduction Strategy Papers: Now Who Calls the Shots?", *Review of African Political Economy*, No.104/5, pp.317-40.

FUKUYAMA, F. 2004: "The imperative of state-building", *Journal of Democracy*, 15:2, pp. 17-31

HANLON, J. 2004: "Do donors promote corruption?: the case of Mozambique", *Third World Quarterly*, Vol. 25, No. 4, pp. : 747–763

HARRISON, G. 2004: *The World Bank and Africa: the Construction of Governance States*, Ed. Routledge

HEATHERSHAW, J., 2008: "Unpacking the Liberal Peace: The Dividing and Merging of Peacebuilding Discourses", *Millenium Journal of International Studies*, No. 36, pp.: 597-621

HELD, D. 2004: *Global covenant: The social democratic alternative to the Washington consensus*, Cambridge: Polity

LINKLATER, A. 1998: *The transformation of political community*, Cambridge, Polity Press

MATEOS, O. 2010: "Beyond greed and grievance. Towards a comprehensive approach to African armed conflicts: Sierra Leone as a case study", en Bowd R. y Chikwanha A. B. (eds.), *Understanding Africa's contemporary conflicts. Origins, challenges and peacebuilding*, Institute of Security Studies (ISS), Monograph 173, en: <http://www.iss.co.za/pgcontent.php?UID=30490>

NEWMAN, E. 2009: "Liberal peacebuilding debates", en Newman, E., Richmond O. y Paris, R. (eds.), *New Thinking on Liberal Peacebuilding*, UNU Press, pp.: 26-53

OTTAWAY, M., 2002: "Rebuilding State Institutions in Collapsed States", *Development & Change*, Vol. 33, No. 5, pp.: 1006-7

PARIS, R. 2004: *At War's End : Building Peace After Civil Conflict*, Cambridge University Press

RICHMOND, O. 2009: "A Post-liberal Peace: Eirenism and the Everyday", *Review of International Studies*, 35: 557–580.

- 2008: *Peace in International Relations*, London, Routledge

SUHRKE, A. 2007: "Reconstruction as Modernisation: The 'Post-Conflict' Project in Afghanistan", *Third World Quarterly*, Vol. 28, No. 7, pp.: 1291-1308

TADJBAKHS, S. 2010: "Human security and the legitimisation of peacebuilding", en *Palgrave advances in peacebuilding. Critical developments and approaches*, Richmond, O (ed.), Palgrave advances, , Hampshire, pp.: 116- 136